

Vermes Katalin: *A felelő(s) test. Exkarnáció és inkarnáció ritmusai*

Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2023. Dasein Könyvek sorozat. 295 oldal.

Vermes Katalin könyvét olvasva tanúi lehetünk egy immár több évtizedes kutató-elemző munka újabb, fontos állomásának.¹ A szerző nem ismeretlen az *Imágó Budapest* olvasói előtt: filozófia és etikai tárgyakat tanító egyetemi oktató, a fenomenológiai témakörben (szűkebben a rezponzív fenomenológia területén) kutató, ugyanakkor neves mozgás- és táncterapeuta. Az elméletet és gyakorlatot bemutató kötet tanulmányaiban a szerző meggyőzően demonstrálja, hogy miképpen függhet össze – elválaszthatatlanul és kölcsönösen – ez a két, egymástól első hallásra igencsak távol eső tevékenységi kör. A kölcsönösség itt azt jelenti, hogy egyik terület sincs alárendelve a másiknak, ám kölcsönösen megvilágítják, értelmezik egymást egyazon közös történeti-kulturális kontextusban: a *testi tapasztalásra* mint az interszubbektivitást lényegénél fogva feltételező folyamat mibenlétére fókuszálva. A testi tapasztalásnak mint önálló, reflexiót igénylő témának, kevés kivételtől eltekintve, egészen a legutóbbi időkig nem volt helye az európai episztemológiai hagyományban. Tapasztalaton ugyanis, kis leegyszerűsítéssel, általában az észlelés útján szerzett megismerést, illetve az értelmi-logikai összefüggések belátását értették. A jól működő érzékszerveken túl a testnek ebben nem tulajdonítottak releváns szerepet.

Ismeretes, hogy Husserl a 20. század elején határozottan elfordult ettől az episztemológiai hagyománytól azzal, hogy a tudatot új módon, *folyamatként* szemlélte, és a szubjektív tapasztalás mélyrétegeiről beszélt. Vermes Katalin ezen a ponton nemcsak felveti, de elméletben és gyakorlatban is bizonyítja, hogy nagyon is van értelme a fenomenológiai módszerrel megközelíteni a testi tapasztalást, és a tudatfolyam mellett a *testfolyamot* mint a tapasztalásunk mélyrétegét tekinteni. A fenomenológiai megközelítés, mint írja, itt találkozunk a tágabban vett kultúrában, illetve a humán tudományokban bekövetkezett „testi fordulattal”. Nagyon jó rövid kritikai áttekintést kaphatunk a napjainkban a különböző tudományokban külön-külön, egymástól jobbra függetlenül kialakult irányzatokról, arról a számos kísérletről, amelynek célja a régi test-lélek dualizmus, illetve a belőle következő problémák meghaladása, s amely felfedezi és előtérbe helyezi a *testet*. De – mint a szerző rámutat – ezek a kísérletek többnyire érintetlenül hagyják azokat a régi episztemológiai

¹ Korábbi könyve a témában: Vermes Katalin: *A test éthosza. A test és a másik tapasztalatainak összefüggése Merleau-Ponty és Lévinas filozófiájában*. Budapest: L'Harmattan, 2006.

dogmákat, melyet a tudományfilozófiában módszertani individualizmusnak neveznek. A tapasztalatszerzést (az észleléssel együtt) továbbra is egyfelől individuális, privát természetű folyamatnak tekintik, másfelől pedig olyan univerzális jelenségnek, ami minden egyes emberi elme azonos működése eredményeként, azonosan zajlik, hacsak valamilyen testi fogyatékoság az észlelést nem korlátozza.

Azonban a fenomenológia és a vele számos tekintetben párhuzamos fejlődési folyamatot mutató mai pszichoanalitikus szemléletmód túlmutat ezeken a dogmákon, és a testi tapasztalatot eleve interszjektív mivoltában tekinti.

„*A tapasztalat mélyrétegét képező testfolyam nincs saját medrébe zárva. Mind a sodrás, mind a megtartottság túlmutat egyéni lehetőségeinken. Életünk hajnalán mások vettek karba, hordoztak minket, előbb, mint hogy önmagunkat megtarthattuk volna. Felnőttként is váltakozva sodorjuk, tartjuk egymást.*” (17., kiemelés az eredetiben.)

A fenomenológia történetében meghatározó szerepe van a 20. század első felében, Edmund Husserl által kezdeményezett, úgynevezett, fenomenológiai fordulatnak. Ennek jegyében megkérdőjeleződött egyebek mellett a 17. század elejétől rohamosan és sikeresen fejlődő, de éppen a 20. század elejére válságba került természettudományok egyik legfőbb ismeretelméleti előfeltevése. Mégpedig az, hogy a természettudósok a matematikára épülő természettudományos módszer birtokában képesek (és egyedül ők képesek) a maga egészében feltárni a világ *igazi* természetét, mindazt, amit az érzéki látszatok csalóka szövevénye elfed a hétköznapi elmék elől. Vagyis hogy a (természet) tudósoknak valamiféle *kitüntetett hozzáférésük* lenne az emberi tudattól független, objektív, igazi valóság megismeréséhez, és ez feljogosítaná és egyben képessé is tenné őket arra, hogy az „óraműként” felfogott univerzum működésébe célirányosan beavatkozzanak.

A fenomenológia ezzel az úgymond „naiv” beállítódással szemben rámutat, hogy amit a modern (pozitivist) tudománykép kritériumainak megfelelő tudat képes megragadni, az a valóságnak csupán az *egyik* rétege. Igazából mindezt maguk a tudósok sem gondolták másképp, de úgy vélték, hogy amit szigorúan rögzített axiómákra építkezve képesek kvantifikálni, formalizálni és szisztematizálni, az a tőlünk függetlenül létező valóságnak, ha nem is a teljes egésze, de mindenesetre a leglényegesebb része. Husserl viszont egyenesen így fogalmazott: „Ami a tudományok válságaként jelentkezett, az nem más, mint az európai emberiség radikális életválságának kifejeződése. A tudomány »válsága« nem más, mint jelentéktelenné válása az élet szempontjából.”²

A fenomenológiai filozófia célja röviden összefoglalva: „visszavezetni a gondolkodást a tudományokat és hétköznapi előítéleteket megelőző közvetlen tapasztalathoz, s e tapasztalat felszabadításával újra-tematizálni a tudományos gondolkodás lehetőségeit”. (260.)

² Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága*. Ford. Berényi Gábor és Mezei Balázs. Budapest: Atlantisz, 1998, 19.

Ezen a metszésponton már nyilvánvaló, hogy hogyan kapcsolódik össze a fenomenológiai és a pszichoanalitikus szemléletmód a mozgásterápia módszerével, és hogyan kaphat itt kulcsszerepet a mozgásimprovizáció és táncterápia.

A kötet címe épp azt az összefüggést jeleníti meg, ami a fenomenológia úgynevezett *reszponzív* irányzatára utal, amely egyszerre jelenti azt a felismerést, hogy a testi létezés – a test eleven voltát érzékelő létezés – felelős és egyben „felelgetős” pozíció. „A test kérdez és felel: keres, tapogatózik, érint, érintődik. Fog és fogva van. [...] Az eleven test – érintettség saját létünkben. Sokszólamú zenéje a legegységibb alkotás: minden átélt mozdulat, lépés és pillantás újrhangolja személyes világunk minőségeit. Újrhangolván légzésünket vagy mozgásunkat, újraalkotjuk önmagunkhoz és másokhoz való viszonyainkat.” (14.)

A kötet alcíme pedig utalás arra, hogy a *testtapasztalat személyessége nem kész adottság*, hanem ritmikusan váltakozó mozgások folyamata. Amikor az esetleg túlságosan sok testi affektív érintettségtől visszahúzódunk, akkor a testi érintettséget távolító *exkarnációs* mozgást (*exbodiment*) végzünk. Ez váltakozik a testélményhez való visszafordulással, egy *inkarnációs* mozgással. „E reszponzív tapasztalati áramlást többnyire *akkor vesszük észre, ha már némiképp eltávolodtunk a közvetlenségtől, s e távolításban képesek vagyunk – így vagy úgy – viszonyulni hozzá.*” (17.)

A kötet nagyon gondolatgazdag. A szerző maga úgy fogalmaz, hogy célja nem annyira egy-egy résztémában való elmélyülés (jegyezzük azért meg, hogy a tanulmányok eleget tesznek a „mélységi” követelményeknek is): inkább a „*jelen pillanat*”, avagy „*eleven jelen*” körbejárása, körkörös megismerése különböző diszciplínák felől. E módszer gyengéje, hogy egyik megközelítésben sem tud annyira elmélyedni, amennyire ezt a téma gazdagsága hívná. Ugyanakkor a jelenség többdimenziós megközelítése illusztrálhatja annak diszciplínákon túlmutató jelentőségét.

Az első rész elméleti alapvetése után a második részben Vermes Katalin konkrét, gyakorlati életből vett témákat tárgyal: részben tanulságos táncterápiás eseteket elemez, részben pedig a sport területén felmerülő, igen aktuális kérdéseket vizsgál kifejezetten a korábban felmerült fenomenológiai szempontokat alkalmazva. Ilyenek a testértelmezések és sport/versenysport értelmezések összefüggései, vagy a fair play (változó) értékvilága és morális dilemmái.

Összegezve: a fenomenológia jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy testtapasztalat kérdésköre ma már nem tekinthető irrelevánsnak az ismeretelmélet számára. Ez a felelő(s) könyv alaposan körbejárja a témát, felvázolja ennek történetét. A szerző szavaival:

„A testtapasztalat egyszerre saját és idegen; pontosabban: a »saját« és »idegen«, »én« – »nem én« tapasztalatának születési helye. Testiségünk a legközvetlenebb, legbensőségesebb, megoszthatatlanul egyedi és személyes tapasztalatok világa. Legbensőbb fájdalmaink és örömeink terepe. Saját testünket ugyanakkor idegennek is megélhetjük: ha váratlan betegség tör ránk, ha fizikailag képtelenek vagyunk valamit megtenni, amit szeretnénk, ha tükörképünk váratlanul felbukkan egy kirakatüvegen, vagy ha érzéstelenítő injekciót kapunk a fogorvosnál. Semmi

sem tud olyan idegen lenni, mint a szubjektivitását veszítő holttest. A test mint a saját–idegen, alany–tárgy differenciáció őstapasztalata feltétele, gyökere minden magasabb szintű szubjektív és objektív tapasztalatnak, tudásnak.” (261.)

Végül, mindannyiunk számára megfontolandó a mindebből levont konklúzió: „Test és lélek/elme nem egymással szemben álló szubsztanciák, hanem egy eredeti egységben gyökereznek. Ha elismerjük a saját testünkben átélhető idegenséget, akkor megtapasztalhatjuk, hogy a másik ember idegensége sem áll szemben radikálisan a saját egónkkal.” (261.)

Békés Veronika